

ІСТОРІЯ

Куцик Р.

Науковий керівник – проф. Бистрицька Е. В.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

В період Першої світової війни інформація стала тим засобом, який різні політичні та культурні інституції почали використовувати з метою впливу та тиску на масову свідомість суспільства. Робилось це або для виправдання та обґрунтування власних дій, або ж для створення негативного образу суперника чи ворогуючої сторони. В тогочасному інформаційному просторі важливе місце посідала така українська організація проавстрійської орієнтації як Союз визволення України (СВУ). Він, під час війни, розгорнув серед українського населення та європейських держав активну пропагандистську діяльність, зміст якої базувався на ідеях визволення українського народу та побудови власної державності.

Проблема інформаційно-пропагандистської діяльності Союзу визволення України є мало дослідженою сучасною наукою. Окремі її аспекти розглядалися у роботах С. Адамовича [1], С. Наріжного [4], І. Німчука [6], І. Патера [7], В. Сарбея [10], С. Ріпецького [11] та ін. Тому, сьогодні, в умовах наростаючої агресії Російської Федерації та інформаційної війни, зазначена проблема є як ніколи актуальною і потребує подальшого дослідження.

4 серпня 1914 р. у канцелярії Академічного дому у Львові відбулася нарада українських політемігрантів з Наддніпрянщини, в якій взяли участь колишні члени РУП, УСДРП, В. Дорошенко, Д. Донцов, О. Назаріїв і А. Жук. Присутні на нараді без довгих дискусій погодилися з пропозицією А. Жука заснувати політичну організацію, яку названо Союз визволення України. Головою обрано Д. Донцова, секретарем – В. Дорошенка. Уже 5 серпня О. Назаріїв залишив цю організацію, а в її ряди було прийнято М. Залізняка. Про заснування Союзу А. Жук і В. Дорошенко повідомили голову Головної української ради К. Левицького і митрополита А. Шептицького, які позитивно поставилися до цього, пообіцявши своє сприяння і підтримку [7, с. 363–364].

25 серпня 1914 р. СВУ опублікував свою програму під назвою «Наша платформа». В ній відкрито наголошувалось на австро-німецькій орієнтації, а головним завданням вважалось сприяння швидкій поразці Російської імперії та звільнення українських земель: «Об'єктивна історична конечність вимагає, аби між західною Європою і Москівщиною повстала самостійна українська держава. Потрібне се для досягнення і утривалення європейської рівноваги, є се в інтересі народів австро-угорської держави, а передовсім в інтересі німецького народу в обох цісарствах, а для українського народу було б се здійсненням вікових його мрій і зусиль.

Вірячи в остаточну перемогу австро-угорської і німецької армій в розбитті Росії, вірять Українці і в те, що на руїнах Російської імперії, сеї тюрми народів, встане Вільна Самостійна Україна» [5, с. 1–2].

Одразу ж після створення, СВУ оприлюднив написану Д. Донцовим інформаційну пропагандистську відозву «До українського народу в Росії». В ній йшлося: «Довго знущалися над нами царські посіпаки! Довго гралися нашою кров'ю і свободою! Пора порахувати ся з ними за нашу кривду і кров! Не лякаймо ся австрійського війська! Бо є в нім сотки тисяч галицьких Українців – наших братів. Бо з ними ідуть українські «Січові Стрільці». Се військо допоможе нам вигнати з нашої землі всіх царських чиновників і урядників, що сараною вкрили наш край! Поможє розвалити ту прокляту тюрму народів, що зветься імперією царя. Поможє нам стати панами на власній землі. Принесе нам свободу і землю! Бо Австрія шанує права кожного з своїх народів! Бо вільним і незалежним краєм стане Україна в злуці з Австрією! Тому пам'ятайте люде! Не лякати ся, а витати нам треба Австрію! Скиньмо вже раз з себе кляте

московське ярмо! Як сього не зробимо тепер, то вже ніколи. Не скоріше, як згине Росія, зійде сонце свободи на нашій землі! Не скоріше як буде побита Росія, встане вільна Україна» [2, с. 8]. Такий зміст носив явно антиросійський характер і був спрямований на те, щоб акумулювати серед суспільства позитивну думку про себе. СВУ намагався обґрунтувати тезу, що українському народу під владою Росії живеться набагато важче, ніж галичанам, а тому усі українці повинні об'єднатися навколо австрійської корони, яка несе із собою «свободу» та «волю». Такий прийом інформаційного тиску на суспільство на той час був досить популярним. Російська сторона теж його використовувала для виправдання своїх дій у Східній Галичині.

У відозвах до болгарів, румунів, турків, шведів, чехів, опублікованих у Відні, наголошувалося, що Союз визволення України є організацією українців, які поневолені великою державою найближчого їм слов'янського народу, не мають захисту й умов для національного розвитку на споконвічній землі своїх дідів і прадідів. Лише повернення Росії до її етнічних кордонів Московщини покладе кінець російському імперіалізму на українській землі й захистить сусідів від російської інвазії. У зверненнях підкреслювалося, що СВУ бере на себе великий історичний обов'язок викрити брехню московського панславізму, боронити культуру, добробут і мир Європи від московського варварства, вирішити долю України [7, с. 365].

Відозви до нейтральних народів, складені ще у Львові М. Меленевським і схвалені Президією СВУ, були передані до дипломатичних представництв держав, які знаходились у Відні, розіслані до пресових агентств, важливих періодичних видань та окремим політикам і дипломатам, дали поштовх до зацікавлення «українською справою» з боку широких кіл західноєвропейської громадськості. Це перші акти української закордонної політики від часів мазепинської еміграції, відкритий виступ на міжнародній арені наддніпрянців у ХХ ст. як представництва українського народу [7, с. 365].

Таким чином, СВУ взяв курс на активну пропаганду української справи не тільки в Східній Галичині та Наддніпрянщині, але й у світі. Така політика, була спрямована на те, щоб європейська громадськість могла побачити у якому становищі перебували українці, та зрозуміти, що українське питання на той час є одним із найважливіших.

Основним друкованим інформаційним органом СВУ був «Вістник Союзу визволення України», перший номер якого побачив світ у жовтні 1914 р. і який виходив до листопада 1918 р. Періодичність «Вістника» змінювалася від 1 до 4 разів на місяць у різні періоди його існування. З 1918 р. часопис виходив під назвою «Вістник політики, літератури й життя». Фактичне редагування тижневика було в руках В. Дорошенка і М. Возняка, а 1918 р. – А. Жука, хоча на сторінках самого часопису значилося, що за редакцією відповідали О. Бачинський, В. Біберович, М. Троцький [1, с. 272].

Дослідник української еміграції Симон Наріжний відзначає, що «Вістник» «був найсолідніший український орган воєнного часу. Вістник СВУ мав великий вплив на полонених, а також і на австрійських українців» [4, с. 14]. Для розповсюдження видання на українських територіях Австро-Угорщини Союз скеровував до Галичини спеціального посланця. Воякам-українцям австрійської армії, січовим стрільцям та українським гуманітарним інституціям «Вістник» надсилався безплатно [1, с. 272–273].

Один із співробітників СВУ, який перебував у Чернівцях та привіз примірники видання, писав: «А коли б ви знали, яке одушевлення викликали видання «Союза». Я привіз по-одному примірникові українського і німецького видання. Молодіж роздирала ся над ними. За день оба примірники були такі пом'яті та понижені, що вже з них нічого не можна було вчитати. Тепер у Чернівцях уже всі знають про діяльність «Союза» – просили тільки під милий біг посилати їм оба видання для самих і для пропаганди між своїми і чужими на Буковині» [8, с. 9].

Громадський діяч Галичини Іван Німчук в одній із своїх робіт, у закордонному місячнику «Визволення», пише про «Вістник» так: «Його вплив на розбудження національної свідомости між тисячами українських полонених був незвичайний. Та й не тільки між полоненими. І на австрійських Українців, зокрема на молодих українських старшин, однорічних добровольців, УСС, студентів і т. д. мав він благодатний вплив. Сеж був одинокий послідовний самостійницький український орган в Австро-Угорщині, що стало уживав означення: наш – український. Тільки один «Вістник» писав про «наші війська» в розумінню: УСС або українські полки...» [6, с. 26]. СВУ у своїх публікаціях завжди розрізняв українських січовиків як окреме

військо, не австрійське чи російське. Такий підхід до трактування понять забезпечував Союзу прихильність серед українського населення, яке сподівалося отримати після війни якісні зміни.

Подібну тезу про основний орган СВУ висловив також відомий дослідник історії українського стрілецтва Степан Ріпецький: «Знаменито редагований Володимиром Дорошенком тижневик Союзу «Вістник Союзу Визволення України», був найпочитнішим та улюбленим часописом Стрілецтва. Його демократична, самостійницька та всеукраїнська лінія – відповідала стрілецькій ідеології» [11, с. 117]. З цими словами ми можемо цілком погодитися. Дійсно той самостійницький напрям, який проводив СВУ був до душі багатьом українцям, а особливо молоді. До речі С. Ріпецький вдало відзначив про всеукраїнську лінію Союзу, оскільки його члени представляли інтереси не тільки галичан, але й усіх наддніпрянців.

Таким чином, «Вістник» маючи широку популярність серед населення, у період війни став одним із найважливіших засобів масової інформації. Патріотично налаштовані статті та досить критичні оцінки свідчать про його достатню об'єктивність щодо аналізу подій, котрі відбувалися на українських землях.

Намагаючись протистояти російській пропаганді СВУ старався доносити до українського народу важливу, найсвіжішу інформацію. У «Вістнику» розміщувалися різні статті, які відкрито свідчили про неадекватність політики російської окупаційної адміністрації у Східній Галичині та Північній Буковині (1914–1915 рр.). Яскравим прикладом є опублікована 30 листопада 1914 р. стаття «Проти московського насильства!». У ній зазначалося: «Тільки в Галичині й Буковині мав наш народ змогу власного національного розвитку. Тут горіло огнище нашої національної свідомості й полум'я його щораз більше й щораз ширше розходилося по цілій Україні. Тут бо вже складався наш народ у націю й звідси давав приклад своїм братам за кордоном – там, під московським караулом. Тут був наш П'ємонт. Тут, на цій шматку нашої землі, утікачі з російської України знаходили собі захист, щоб вкупі з своїми австрійськими земляками думати й працювати над двигненням свого народу, над визволенням його чужинецької корми, мислити про нашу державність, про самостійну Україну. А московський хижак, що як вовкулака смоктав кров України і живився нею та гладшав її коштом, лютився на саму думку, що є десь Українцям вільніше дихати, є десь набиратися сили для боротьби з ним... Увійшовши з огнем і мечем, з насильством і грабунком у Галичину, взялися російські наїзники до своєї споконвічної роботи – нищення всього українського.

Першим ділом звернули свою хижу увагу на греко-католицьку віру... За цим пішов похід на українську книжку, українську школу, українські інституції... З українських книгарень і бібліотек позабирено всі українські книжки друковані в Австрії і взагалі за кордоном Росії. Українська мова заборонена. Нею не вільно писати навіть приватних листів, не то щоб друкувати. У Львові виходять лише польські та урядові російські газети... Російський варвар одним розмахом хоче знищити весь дотеперішній культурний набуток австрійської України. «Не было, нет и быть не может» українського народу – тому треба знищити все те, що свідчить про його відрубне існування, про його самостійність! Таку-то «свободу» несе Росія своїм «угнетенным братам» в Галичині... Нехай знають всі «брати Славяне», яке визволення готує їм Росія, нехай бачить і чує цілий цивілізований світ про московське варварство!» [9, с. 1–2].

Звичайно, такі заяви з боку СВУ зближували його з політичним проводом українців Галичини і Буковини, створювали ідеологічне підґрунтя для їх співпраці. Таке співробітництво виявилось також у виїзді делегатів ГУР і СВУ на Балкани а метою домагатися від тамтешніх держав підтримки українських національних прагнень, познайомити їх уряди й громадськість ближче з «українським питанням» і налагодити з ними безпосередні зв'язки. У першій половині жовтня 1914 р. делегати СВУ Л. Ганкевич і М. Меленевський виїхали на Балкани для встановлення відповідних контактів. Наприкінці жовтня 1914 р. до Болгарії й Туреччини прибули представники ГУР Л. Цегельський і С. Баран [7, с. 371].

Союз робив усе для популяризації української справи в Європі, знаючи, що громадська думка хоч не вирішує політичних проблем, але має в цьому велике значення. Окрім періодичної преси, СВУ опублікував спеціальні брошури й статті, присвячені «українському питанню». На початку своєї діяльності Союз здійснив багато публікацій іноземними мовами, в т. ч. листівки й відозви, в яких першочергово наголошувалося на історичній необхідності самостійності України. У 1914–1916 рр. Союз видрукував українською мовою близько 50 книжок загальним

тиражем понад 200 тис. примірників, а за весь період діяльності – понад 150 книг і брошур українською та іноземними мовами. В усіх виданнях підкреслювалася протиросійська позиція українців, їх прагнення до самостійності, значення України як першорядного чинника не тільки європейської, а й світової рівноваги [7, с. 371–372].

На кошти, надані урядами Німеччини та Австро-Угорщини, СВУ (невдовзі він перебрався до Відня, а потім до Берліна) розгорнув величезну пропагандистську діяльність. Його діячі виступали з лекціями і доповідями на території Австро-Угорщини, Німеччини, Болгарії. Вони налагодили регулярний випуск українською, німецькою, болгарською, турецькою, румунською, чеською, хорватською, італійською, шведською мовами науково-популярних брошур з історичного минулого та сучасного України. Серед друкованих видань СВУ були «Кобзар» Тараса Шевченка, праці корифеїв української історіографії Миколи Костомарова, Володимира Антоновича, Михайла Грушевського, засновника української антропології Федора Вовка, публіциста Михайла Лозинського, письменника Богдана Лепкого та ін. Під псевдонімом «Ш. Левенко» двома виданнями побачила світ науково-популярна праця відомого вченого-географа й українознавця Степана Рудницького «Чому ми хочемо самостійної України» [10, с. 300].

Проте, діяльність СВУ, зокрема й інформаційно-пропагандистська, викликала незадоволення зі сторони наддніпрянських українців. М. Грушевський, Товариство Українських поступовців та соціал-демократи закликали діячів Союзу бути обережними зі своїми гаслами та прагненнями.

Яскравим прикладом різкої критики діяльності українських галичан та їх австро-німецької орієнтації зі сторони наддніпрянської еліти є лист Симона Петлюри до одного із членів СВУ Осипа Назарука від 18 грудня 1914 р.: «Ті гасла, ті кличі, з якими виступили галицькі українці під цю добу, не могли стати популярними в російській Україні... Очевидно, що все, що діється нині галицькими емігрантами в напрямку австро-германської орієнтації, з погляду російських українців є помилкою, трагічним непорозумінням ситуації... Можу лише поінформувати: кожний крок, слово і акція, направлені до того, щоб створити обставини на російській Україні, ворожі для цілості російської держави, для знесилення її під цю добу, строго осуджуються на Україні, бо вважаються шкідливими і для інтересів України» [3, с. 188–189]. Загалом український політикум Наддніпрянської України досить стримано і обережно поставився до дій СВУ, оскільки такі ж самі заходи з їхньої сторони, спрямовані проти Російської імперії, могли розцінюватися владним урядом як сепаратистські – «мазепинські». Це у свою чергу призвело б до масових переслідувань та арештів. Крім того, причиною не підтримки СВУ були розбіжності, які існували на той час серед української еліти, щодо вирішення українського питання.

Таким чином, з перших днів свого існування СВУ розгорнув на українських землях та Європі широку інформаційну пропаганду. Розуміючи складне становище українства в період Першої світової війни, члени СВУ вирішили підтримувати дії Австро-Угорщини та Німеччини. Основним своїм ворогом вони вважали Російську імперію, яка на їх думку поневолила український народ. Тому, враховуючи цей аспект, у засобах масової інформації Союзу постійно звучали гасла та заклики об'єднатися усьому українству та стати на шлях боротьби з російською агресією під австрійськими та німецькими знаменами. В періодичних виданнях розміщувалися статті, які різко критикували дії російської влади, а особливо ті, котрі були проведені в окупованих територіях Східної Галичини та Північної Буковини. Завдяки такій риториці, СВУ знайшов багатьох прихильників серед української молоді, студентів та Українських січових стрільців, запит яких в отриманні нової інформації був великим. Важливим аспектом інформаційної діяльності СВУ був її міжнародний характер. Члени Союзу намагалися пропагувати українське питання серед європейських дипломатів, що надавало йому виняткової ролі в міжнародних кулуарах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адамович С. Періодичні видання Союзу визволення України на Західноукраїнських землях (1914–1918 рр.) / С. Адамович // Українська періодика: Історія і сучасність: доп. та повід. сьомої Всеукраїнської наук.-теорет. конф. (17–18 травня 2002 р., м. Львів) / [За ред. М. М. Романюка]. – Львів, 2002. – С. 271–274.
2. До українського народу в Росії // Вістник Союзу визволення України. – 1914. – 5 жовтня. – № 1 (Ч.1). – С. 8.
3. Лист до д-ра О. Назарука від 18 грудня 1914 р. // Симон Петлюра: статті, листи, документи. – Нью-

- Йорк: Українська Вільна Академія Наук в США, 1956. – С. 188–190.
4. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Частина 1 / С. Наріжний. – Прага, 1942. – 372 с.
 5. Наша платформа // Вістник Союзу визволення України. – 1914. – 5 жовтня. – №1 (Ч.1). – С. 1–2.
 6. Німчук І. Українська політична еміграція у Відні в часі світової війни. Придніпрянська еміграція / І. Німчук // Визволення: Місячник вільної української думки за кордоном. – Відень-Прага, 1923. – Ч. 2. – С. 24–29.
 7. Патер І. Г. Союз визволення України: заснування, політична платформа, інформаційно-дипломатична діяльність / І. Г. Патер // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У двох книгах. Книга 1. Історичні нариси / [Упоряд. О. П. Реєнт]. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2014. – С. 363–376.
 8. Подорож до Чернівців // Вістник Союзу визволення України. – 1914. – 31 грудня. – № 1 (Ч. 1). – С. 7–9.
 9. Проти московського насильства! // Вістник Союзу визволення України. – 1914. – 30 листопада. – № 3–4 (Ч. 3–4). – С. 1–4.
 10. Сарбей В. Г. Національне відродження України (15-ти томне видання «Україна крізь віки»: Т. 9.) / В. Г. Сарбей. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
 11. Ріпецький С. Українське січове стрілецтво: визвольна ідея і збройний чин / С. Ріпецький. – Нью-Йорк: Видавництво «Червона калина», 1956. – 360 с.

Куцик Р.

Науковий керівник – доц. Морська Н. Л.

РОЗВИТОК ГУМАНІТАРНИХ НАУК НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ТА АВСТРІЙСЬКОЇ (АВСТРО-УГОРСЬКОЇ) ІМПЕРІЙ

Кінець XVIII ст. ознаменувався для українців кардинальними змінами. Це був період втрати своєї державності – ліквідації Гетьманщини та Запорозької Січі і потрапляння українських земель до складу двох імперій: Російської та Австрійської (з 1867 р. Австро-Угорської). Настав період майже повної експансії та асиміляції, як в політичному, економічному, соціальному, так і в культурному плані. Майже повсюдно насаджувалося російське та австрійське, а усе українське практично було заборонене. Наука, як складова культури, теж зазнала значних переслідувань та тиску. Хоч не варто стверджувати, що із входженням українських територій до складу різних держав наукова діяльність припинила своє існування. Навпаки, були навіть такі тенденції, коли наші дослідження нічим не поступались європейським. Отож, на сучасному етапі модернізації та кардинальних змін у нашій країні, буде доречним звернення до витоків формування наукових уявлень у минулому, а саме в період, коли не було власної державності.

Метою роботи є висвітлення особливостей розвитку гуманітарних наук на українських землях протягом XIX ст.

Основні **завдання** дослідження полягають у висвітленні та характеристиці специфіки розвитку гуманітарної галузі науки на українських землях у XIX ст.; визначенні особливостей політики влади двох імперій, щодо суспільно-наукової діяльності українських учених.

Об'єктом дослідження є історичні закономірності розвитку гуманітарних наук як важливого напрямку культурного життя українського народу у XIX ст.

Предметом даної розвідки є особливості наукової діяльності відомих учених та дослідників на українських землях Російської та Австрійської (пізніше Австро-Угорської) імперій протягом XIX ст.

Питання становлення та розвитку науки гуманітарного спрямування в Україні на різних історичних етапах не раз ставало предметом наукових досліджень. Зокрема, даній проблемі присвятили свої роботи такі дослідники: В. Бездрабко [1], В. Бокань [2], Н. Булик [3], Г. Додонова [6], М. Семчишин [10], Стельмах [11] та ін.

Велика французька революція кінця XVIII ст. та її наслідки спонукали до виходу європейської наукової сфери на новий рівень. Порівняно з минулою епохою, коли наука мала чіткий поділ на три великі блоки: природничий, технічний та гуманітарний, у XIX ст. вона набирає міждисциплінарного значення. Чітка межа починає зникати і між дисциплінами започатковується процес синтезу та обміну основних методологічних засад. Як відзначає В. Бездрабко, конкретні методи дослідження запозичуються загальними науками, а їх ідеї, концепції, теорії впливають на диференціацію знань і народження нових дисциплін [1, с. 138]. Такий всебічний характер науки сприяв розширенню людських знань про минуле, сучасне і дав